

Spis treści

Przedmowa	13
1. Wstęp	15
1.1. Czym jest gramatyka?	15
1.2. Polszczyzna na tle innych języków	22
1.3. Ewolucja systemu gramatycznego	27
1.3.1. Fleksja rzeczownika	29
1.3.2. Liczebniki	30
1.3.3. Zaimki	31
1.3.4. Fleksja czasownika	32
1.3.5. Innowacje składniowe	33
1.3.6. Językowe skutki globalizacji	34
2. Fonetyka	38
2.1. Mówienie – fonetyka artykulacyjna	38
2.2. Dźwięki mowy – fonetyka akustyczna	40
2.3. Słyszenie – fonetyka audytywna	43
2.4. Alfabet fonetyczny	46
2.5. Inwentarz polskich głosek	47
2.5.1. Samogłoski	47
2.5.1.1. Samogłoski ustne	47
2.5.1.2. Samogłoski nosowe	49
2.5.1.3. Dyftongi	51
2.5.2. Spółgłoski	52
2.5.2.1. Spółgłoski zwarto-wybuchowe (okluzywne)	53
2.5.2.2. Spółgłoski półotwarte (sonorne, sonanty)	55
2.5.2.2.1. Spółgłoski nosowe	55
2.5.2.2.2. Spółgłoski drżące (wibranty, trele)	56
2.5.2.2.3. Spółgłoski boczne (lateralne)	57
2.5.2.3. Spółgłoski szczelinowe (frykaty, spiranty)	57
2.5.2.4. Spółgłoski zwarto-szczelinowe (afrykaty)	59
2.6. Wpływ pisma na wymowę	60
3. Fonologia	62
3.1. Fonologia a fonetyka	62
3.2. Podstawowa jednostka fonologii: fonem	64

3.3. Ile fonemów liczy polszczyzna?	66
3.4. Upodobnienia i inne procesy fonologiczne	69
3.4.1. Upodobnienia pod względem dźwięczności	71
3.4.2. Upodobnienia pod względem miejsca artykulacji	72
3.4.3. Upodobnienia pod względem sposobu artykulacji	73
3.4.3.1. Odpodobnienie (dysymilacja)	73
3.4.3.2. Uproszczenie (elizja)	74
3.4.3.3. Przewstawka (metateza)	74
3.4.3.4. Wstawienie (epenteza)	74
3.5. Fonologia suprasegmentalna	75
3.5.1. Sylaba	75
3.5.1.1. Model liniowy	75
3.5.1.2. Model nieliniowy	76
3.5.2. Wyraz fonologiczny	78
3.5.2.1. Akcent	78
3.5.2.2. Rytm	81
3.5.3. Fraza fonologiczna	81
3.5.4. Intonacja zdaniowa. Akcent reumatyczny (fokus)	82
4. Morfematyka (analiza morfemowa)	84
4.1. Mniejsze od wyrazu: morfemy	84
4.2. Warianty morfemów: allomorfy	87
4.3. Rodzaje morfemów	89
4.4. Łączliwość morfemów: morfotaktyka	92
5. Morfologia jako gramatyka wyrazu	95
5.1. Granice wyrazu	95
5.1.1. Słowo a wyraz	95
5.1.2. Cztery piętra abstrakcji w rozumieniu wyrazu	96
5.1.2.1. Wyraz pisany (graficzny) lub mówiony (fonetyczny)	96
5.1.2.2. Wyraz tekstowy – najmniejsza forma swobodna	97
5.1.2.3. Wyraz gramatyczny (słowoforma). Formy syntetyczne i analityczne	98
5.1.2.4. Wyraz słownikowy (leksem)	101
5.2. Części mowy	105
5.2.1. Na początku była greka	105
5.2.2. Współczesne kryteria podziału	106
5.2.2.1. Klasy znaczeniowe	106
5.2.2.2. Klasy gramatyczne	108
5.2.2.2.1. Klasy gramatyczne charakteryzowane na podstawie składni	109
5.2.2.2.2. Klasy gramatyczne charakteryzowane na podstawie fleksji	112
5.2.3. Zdroworozsądkowy katalog części mowy w polszczyźnie	114
5.2.3.1. Rzeczowniki	114
5.2.3.2. Przymiotniki	116
5.2.3.3. Przysłówki	117
5.2.3.4. Liczebniki	119
5.2.3.5. Zaimki	120
5.2.3.6. Czasowniki	122
5.2.3.7. Przyimki	123
5.2.3.8. Spójniki	125
5.2.3.9. Partykuły	126
5.2.3.10. Wykrzykniki	127

6. Kategorie morfologiczne	129
6.1. Problemy definicyjne. Typologia kategorii	129
6.2. Kategorie werbalne (czasownikowe)	131
6.2.1. Osoba gramatyczna	131
6.2.2. Czas gramatyczny	134
6.2.3. Aspekt gramatyczny, aspekt leksykalny, aspektualność	139
6.2.4. Taksis, czyli porządek chronologiczny	145
6.2.5. Tryb a modalność	146
6.2.6. Strona i profilowanie treści (diateza)	150
6.2.7. Negacja – czy kategoria morfologiczna?	153
6.2.8. Liczba i rodzaj – lustrzane kategorie czasownika	154
6.2.9. (Nie)określoność	154
6.3. Kategorie nominalne (imienne)	155
6.3.1. Rodzaj	155
6.3.2. Deprecjatywność – honoryfikatywność	161
6.3.3. Przypadek	163
6.3.4. Apel	168
6.3.5. Liczba	169
6.3.6. Stopień	172
7. Słowotwórstwo	175
7.1. Ikoniczność formy językowej	175
7.2. Motywacja słowotwórcza	177
7.2.1. Zakres motywacji	177
7.2.2. Rodzaje motywacji	183
7.3. Kategoryzacja	190
7.4. Typy słowotwórstwa	192
7.4.1. Definicja formy słowotwórczej i formantu	192
7.4.2. Działania na morfemach	193
7.4.2.1. Derywacja dodatnia	193
7.4.2.2. Derywacja ujemna	195
7.4.2.3. Derywacja wymienna	197
7.4.3. Działania na wyrazach	199
7.4.3.1. Złożenia i złożeniowce	199
7.4.3.2. Kontaminacje	203
7.4.3.3. Skróty i skrótowce (akronimy)	205
7.4.4. Działania na fonemach	206
7.5. Kategorie słowotwórcze	207
7.5.1. Kategorie słowotwórcze rzeczowników	208
7.5.1.1. Kategorie słowotwórcze w języku potocznym	208
7.5.1.2. Kategorie słowotwórcze w odmianach specjalnych polszczyzny	209
7.5.2. Kategorie słowotwórcze przymiotników	211
7.5.2.1. Przymiotniki odprzymiotnikowe	212
7.5.2.2. Przymiotniki odrzeczownikowe	212
7.5.2.3. Przymiotniki odczasownikowe	213
7.5.3. Kategorie słowotwórcze czasowników	213
7.6. Gniazda, czyli słowotwórcze kategorie radialne	214

8. Fleksja, czyli odmiana	217
8.1. Czasowniki	217
8.1.1. Bezokolicznik	217
8.1.2. Pozostałe formy nieokreślone	218
8.1.2.1. Gerundium	218
8.1.2.2. Formy nieokreślone o odmianie przymiotnikowej	219
8.1.2.3. Nieodmienne formy nieokreślone	220
8.1.3. Wzorce odmiany: dwu- czy trójpodział?	221
8.1.4. Koniugacja polska w ujęciu Jana Tokarskiego	222
8.1.5. Koniugacja polska w ujęciu Romana Laskowskiego	224
8.1.6. Końcówki osobowe – fleksja a aglutynacja	226
8.1.7. Co jest spornego w tematach fleksyjnych?	227
8.2. Rzeczowniki	228
8.2.1. Rzeczowniki nieodmienne czy synkretyczne?	228
8.2.2. Paradigmat czy algorytm?	230
8.2.3. Typy odmiany	232
8.2.3.1. Rzeczowniki żeńskie	233
8.2.3.2. Rzeczowniki męskie	234
8.2.3.3. Rzeczowniki nijakie	235
8.2.4. Końcówki współfunkcyjne i ich użycie	236
8.2.4.1. Kryterium fonologiczne	237
8.2.4.2. Kryterium morfologiczne	237
8.2.4.3. Kryterium semantyczne	238
8.2.4.4. Kryterium genetyczne	238
8.2.4.5. Kryterium pragmatyczne	239
8.3. Przymiotniki	239
8.3.1. Charakterystyka ogólna	239
8.3.2. Wzory odmiany	240
8.4. Liczebniki	242
8.4.1. Charakterystyka ogólna	242
8.4.2. Odmiana liczebników głównych	243
8.4.3. Odmiana liczebników zbiorowych	246
8.5. Zaimki	248
8.5.1. Problemy klasyfikacyjne	248
8.5.2. Zaimki partnerskie	249
8.5.3. Zaimki anaforyczne i zwrotne	250
8.5.4. Zaimki nieokreślone i przeczące	252
8.5.5. Zaimki wskazujące	254
8.5.6. Zaimki dzierżawcze	255
8.5.7. Zaimki pytajno-względne	256
9. Składnia	257
9.1. Tekst a funkcja komunikatywna języka	257
9.2. Wypowiedzenie – powiadomienie	259
9.2.1. Zawiadomienie	259
9.2.2. Zdanie	259
9.2.3. Równoważnik zdania	261
9.2.4. Frazemy – pogranicze składni i frazeologii	263
9.3. Zdanie a fraza	264

9.3.1. Pojęcie frazy i składnika	265
9.3.2. Frazy współrzędne i niewspółrzędne	265
9.3.3. Struktury endo- i egzocentryczne	268
9.4. Typy związków w zdaniu	269
9.5. Konotacja i walencja (wartościowość)	272
9.6. Akomodacja w składni	276
9.7. Budowa zdania – kategorie funkcjonalne	280
9.7.1. Podmiot	280
9.7.1.1. Podmiot mianownikowy	281
9.7.1.2. Podmioty niemianownikowe	283
9.7.1.3. Grupa zdaniowa jako podmiot gramatyczny	285
9.7.1.4. Inne podmioty nietypowe	286
9.7.1.5. Blokada podmiotu	286
9.7.1.6. Zdania bezpodmiotowe	287
9.7.2. Orzeczenie	287
9.7.2.1. Orzeczenie proste	287
9.7.2.2. Bezokolicznik w pozycji orzeczenia	288
9.7.2.3. Orzeczenia złożone	289
9.7.2.4. Orzeczenia peryfrastyczne	289
9.7.2.5. Orzeczenie sekundarne	290
9.7.2.6. Zdanie podrzędne jako orzecznik	290
9.7.3. dopełnienie jako człon konotowany zdania	291
9.7.3.1. dopełnienie w bierniku	292
9.7.3.2. dopełnienie w dopełniaczu	293
9.7.3.3. Pozostałe przypadki zależne	294
9.7.3.4. dopełnienie w bezokoliczniku	295
9.7.3.5. Zdania dopełnieniowe	295
9.7.4. Przydawka jako niekonotowany, ale akomodowany podrzędnik grupy rzeczownikowej	296
9.7.4.1. Zgoda paradygmatyczna	296
9.7.4.1.1. Podrzędnik przymiotnikowy	296
9.7.4.1.2. Podrzędnik rzeczownikowy	297
9.7.4.2. Zgoda selektywna	297
9.7.4.2.1. Zgoda selektywna z akomodowanym mianownikiem	297
9.7.4.2.2. Zgoda selektywna z akomodowanym dopełniaczem	298
9.7.4.2.3. Zgoda selektywna z innym przypadkiem zależnym	298
9.7.4.3. Przydawki nieakomodowane	299
9.7.4.4. Apozycja	299
9.7.5. Okolicznik jako niekonotowany i nieakomodowany podrzędnik grupy czasownikowej	299
9.7.5.1. Okoliczniki modyfikacyjne	300
9.7.5.2. Okoliczniki sytuacyjne	301
9.7.5.3. Okoliczniki przyczynowo-skutkowe	302
9.7.5.4. Okoliczniki modalne	304
9.8. Schematy zdaniowe – kategorie formalne	304
9.9. Problematyka zdania złożonego	307
9.9.1. Zdania współrzędne	308
9.9.2. Zdania niewspółrzędne	310
9.9.2.1. Zdania dopełniające (intensjonalne)	310

9.9.2.2. Zdania czasowe	311
9.9.2.3. Zdania przyczynowo-skutkowe	312
9.9.2.4. Zdania porównawcze	313
9.9.2.5. Zdania względne	314
9.10. Modalność zdaniowa	315
9.11. Komunikatywna struktura zdania i dyskursu	317
Lista skrótów i symboli	320
Alfabet IPA	321
Literatura	323
Indeks	329